

Emlékezés Berzeviczy Albertre (1853-1936), a Magyar Tudományos Akadémia elnökére

Remembering Albert Berzeviczy (1853-1936), President of the Hungarian Academy of Sciences

1. Berzeviczei és kakaslomniczi Berzeviczy Albert Berzevicén (Sáros vármegye, latinul: comitatus Sarosiensis) született 1853. június 7-én. 1936. március 22-én hunyt el Budapesten. Berzeviczy Albert jogász, közgazdász, történétíró, művészettörténész és politikus volt.

Édesapja berzeviczei és kakaslomniczi Berzeviczy Tivadar (1817-1889), királyi tanácsos, királyi tanfelügyelő, édesanyja Szinyey-Merse Amália (1821-1888) volt. Középiskoláit Kiszszebenben, Lőcsén és Budapesten, jogi tanulmányait Kassán, az evangélikus jogakadémián és Budapesten, a tudományegyetemen végezte. A bírói államvizsgát 1874-ben tette le Kassán. 1877-ben államtudományi doktorátust szerzett a budapesti tudományegyetemen. Doktori értekezésének címe „Rend és szabadság az igazgatásban” volt. Az I. világháborút követően, 1924-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen bölcsészdoktorrá promoveált. 1874-től külföldön, Ausztriában, Németországban, Franciaországban és Belgiumban tett utazásokat. Több alkalommal járt – első ízben 1890-ben – Olaszországban. Számos olaszországi útja során kutatómunkát folytatott.

2. Berzeviczy Albertet 1876-ban választották meg Sáros vármegye tiszteletbeli aljegyzőjének. 1877-ben lett első aljegyzője, 1878-ban tiszteletbeli főjegyzője, majd 1880-ban főjegyzője Sáros vármegyének.

1878-tól 1881-ig, három éven át, a komoly hazai és nemzetközi reputációval rendelkező, az 1665-ben alapított – az alapítási okmányt Thököly Imre és az öt szabad királyi város („Pentapolis” – Bártfa, Eperjes, Kassa, Kiszszeben és Lőcse) főbírája írta alá – eperjesi kollégiumhoz tartozó jogakadémián, a jogi enciklopédia, a nemzetgazdaságtan (közgazdaságtan), az alkotmánytan, a kormányzati politika és a jogtörténet rendes tanára volt. A „Tarca parti Athénben” illetve „Magyar Heidelbergben” rendszeresen nagy érdeklődéssel kísért előadásorozatot, kurzust tartott a politikai szaktanfolyamon is „Államtan és politika” címmel.

3. 1881-ben, 28 éves korában Berzeviczy Albertet Eperjes országgyűlési képviselőjének választották szabadelvű párti programmal. A Ház és a delegáció jegyzőjeként működött, majd 1884-ben újraválasztották. Trefort Ágoston minisztersége idején (1872-1888), 1884 októberétől a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri tanácsosként dolgozott. A felsőoktatást irányította. 1885-ben Norvégiába utazott, ahol az egyetemi viszonyokat tanulmányozta. 1886 májusától címzetes államtitkár, 1887. június 10-e és 1894. június 9-e között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, Csáky Albin minisztersége alatt (1888-1894) közigazgatási államtitkárként működött, 1887 és 1892 között Lőcse város országgyűlési képviselője volt. 1892-től 1905-ig Budapest VIII. kerületét képviselte, majd 1894. június 1-jével megvált államtitkári rangjától a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.

4. 1895. január 21-e és 1895. június 2-a között a képviselőház második alelnöke, 1895. június 2-a és 1898. október 7-e között, Bánffy Dezső kormánya idején a képviselőház első alelnöke volt. 1903. november 3-a és 1905. június 18-a között vallás- és közoktatásügyi miniszter gróf Tisza István első kormányában. 1910 és 1916 között Budapest II. kerületének volt országgyűlési képviselője.

1910. június 30-án a képviselőház elnökévé választották, ezt a tisztségét 1911. november 7-éig viselte. Az általa céltalannak és a képviselőház munkáját akadályozónak, sőt azt egyenesen megbénítónak tartott obstrukció miatt lemondott elnöki tiszteréről.

Pártja, a Szabadelvű Párt szétesése után csatlakozott a Nemzeti Társaskörhöz, mely az 1910-ben történt párttá alakulását követően éppen az ő indítványa alapján vette fel a Nemzeti Munkapárt nevet. 1917-ben bekerült a főrendiházba, ekkor mondott le képviselői mandátumáról. Berzeviczy Albert parlamenti pályafutása 1882-től egészen 1918-ig tartott – egyezri, 1906 és 1910 közötti parlamenten kívüli intervallummal.

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után, Magyarország függetlenné válását, szuverén állammá válását követően, az 1927-ben felállított felsőház örökös tagja lett.

5. Politikai pályafutásán kívül jelentős több tudományterületen is kifejtett működése. 1904. május 13-án a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává, 1904. december 11-én igazgatósági tagjává, majd 1905. november 27-én pedig, Eötvös Loránd (elnök 1889 és 1905 között) utódként, elnökévé választották, mely tisztségét csaknem egészen haláláig töltötte be.

Berzeviczy Albertet az MTA II. Osztályának (bölcsezet-, társadalom- és történettudományok) tiszteleti tagjává 1904 tavaszán Kautz Gyula, a neves jogtudós és közgazdász ajánlotta. Kautz ajánlásában hangsúlyozta, hogy Berzeviczy jeles politikai szónok, publicista és esszéíró. Esztétikai és művészettörténeti munkáiban „alapos tanulmány, kiváló tehetség és szakképzettség bizonyosságait szolgáltatta”. Személyével az Akadémia egy olyan tagot nyerne, akitől „dísz és java öregbedését” méltán várhatja.

Kautz Gyula érvei meggyőzőnek bizonyultak, mert 1904. május 13-án, az MTA 64. nagygyűlésén, nagy többséggel, 35 szavazattal 3 ellenében, a művészettörténet-szpublicistaként bemutatott Berzeviczy Albertet a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választotta. Utalunk kell arra, hogy 1867 után, a Kiegyezést követően vezető politikusok, így például a két Tisza és Apponyi Albert, vagy hivatalban lévő kultuszminiszterek jelentős tudományos tevékenység nélkül is az Akadémia tiszteleti tagjai lettek. Erre a gyakorlatra tekintettel Berzeviczy megválasztása nem tekinthető példa nélkülinek, illetve kivételesnek.

Berzeviczy Albert még ebben az évben bekerült az MTA Igazgatótanácsába is. Ez év augusztusában ugyanis elhunyt Császka György kalocsai érsek, az Igazgatótanács tagja. Utódként 1904. december 11-én az Igazgatótanács titkos szavazáson egyhangúan Berzeviczyt választotta. Elfogadott gyakorlat volt ugyanis ebben az időben az, hogy üresedés esetén a vallás- és közoktatási minisztert válasszák meg a Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsa tagjának. Ilyen módon választották meg az Igazgatótanácsba miniszterként Pauler Tivadart, Trefort Ágostont, Csáky Albint és Wlassics Gyulát. Említést érdemel, hogy négy évvel később, 1908-ban Apponyi Albert vallás- és közoktatási minisztert választották az MTA Igazgatótanácsának tagjává.

Az MTA (Magyar Tudós Társaság) 1925. november 3-án ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Az ünnepségen Berzeviczy mondott nagy figyelemmel kísért elnöki megnyitó beszédet. Előadásában méltatta a magyar tudós társaságot, amely az alapítása óta eltelt száz év során minden anyagi nehézsége és a magyarság nyelvi elszigeteltsége ellenére tudatában volt annak, hogy „a tudomány az emberiség közjava, melynek előmozdítása az összes művelt nemzetek közös feladata”. Az Akadémia azonban sosem tévesztette szem elől azt, hogy a tudomány egyetemes jelleggel bír. Finnország közoktatási minisztere a centenárium

alkalmából Berzeviczynek a finn Fehér Rózsa Rend nagykeresztjét adta át. Berzeviczy megkapta az I. osztályú magyar (polgári) érdemkeresztet is.

6. Berzeviczy Albertet Beöthy Zsolt ajánlása alapján 1898-ban az 1836-ban alapított Kisfaludy Társaság Alexander Bernáttal és Ambrus Zsolttal együtt tagjává választotta. Két évvel később, 1900-ban a Társaság alelnökévé választották. 1923 és 1936 között, haláláig a Kisfaludy Társaság elnöki tisztségét töltötte be.

1926-ban aktív részt vállalt a Magyar PEN Club megalapításában, melynek 1932-től haláláig elnöke is volt. A Magyar PEN Club első elnökévé Rákosi Jenőt választották. Berzeviczy az igazgatóság tagja lett, melynek Babits Mihály, gróf Bánffy Miklós, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond is tagjai voltak. Említést érdemel, hogy Berzeviczy első elnöke volt az 1895-ben megalakult Magyar Olimpiai Bizottságnak, mely Bizottság elnöki tisztségéről csaknem tíz évvel később, 1904-ben mondott le. Berzeviczy Albert 1913-tól tíz éven át tagja volt az Országos Testnevelési Tanácsnak is.

7. Nemzetközi viszonylatban is elismert, tekintélyes személyként képviselte Magyarországot és védte az ország érdekeit az Interparlamentáris Unió magyar csoportjának elnökeként. Számos alkalommal nyilvánított szakmai szempontból sokra értékelt véleményt a közjogot és az államtudományt érintő aktuális jellegű kérdésben.

Berzeviczy tagja volt a bécsi és a berlini tudományos akadémiának. 1926-ban a XV. században alapított nápolyi Accademia Pontaniana külső tagjává választotta. Megválasztását az Accademia Pontaniana elnöke, Benedetto Croce (1866-1952) kezdeményezte, akivel Berzeviczy csaknem negyedszázaddal korábban, 1903-ban ismerkedett meg Nápolyban tett tanulmányútja során.

Alapító elnöke volt az olasz-magyar kulturális kapcsolatokat ápoló, 1920-ban létrejött Korvin Mátyás Magyar-Olasz Tudományos, Irodalmi, Művészeti és Társadalmi Egyesületnek, mely egyesület tagjainak száma Berzeviczy halálakor 400 volt. Tagja volt emellett a lengyel-magyar kapcsolatok ápolását feladatának tekintő, elsősorban irodalommal foglalkozó Mickiewicz Társaságnak. Említést érdemel, hogy 1930-ban – az alapítás esztendejében – a Magyar Corvin-lánc kitüntetésben részesült.

8. Komoly tudományos értéket képvisel az 1922 és 1937 között négy kötetben publikált műve (a negyedik kötetet 1936 márciusában bekövetkezett halála miatt nem tudta befejezni), „Az absolutismus kora Magyarországon 1849-1865”. Az adatokban gazdag és hosszú időn át iránymutatónak számító könyvsorozat első kötetéért a szerző 1925-ben Akadémiai Nagyjutalomban részesült. Berzeviczy az Akadémiai Nagyjutalmat ajándékként (donatio) visszaadta a Magyar Tudományos Akadémiának.

A mű második kötete 1926-ban jelent meg. Sajátossága ennek a kötetnek, hogy Berzeviczy az az 1850-es évek Magyarországanak irodalmi-művészeti életét is részletekbe menően áttekinti. Elismeri, konkrétumokkal alátámasztva, hogy a Bach-korszakban sor került az igazságszolgáltatás területén haladó lépések megtételére. Ebben a vonatkozásban említi az ösiség eltörlését, az úrbér megszüntetését és nem utolsósorban osztrák általános polgári törvénykönyv (OPTK/ABGB) bevezetését. A munkát értékelő ismertetések szerzői kiemelték, hogy Berzeviczy igen terjedelmes levéltári és szakirodalmi forrásanyagot dolgozott fel és az egyes kérdéseket minden részletre figyelemmel kiterjedően, nemzetközi összefüggésben vizsgálta.

9. Berzeviczy Albert igen széles körű műveltséggel rendelkező, kora kiemelkedő tudós személyisége volt. A róla szóló megemlékezések szerint „literary gentleman”. Tudományos kutatásainak centrumában a jogon és nemzetgazdaságon (közgazdaságon) kívül a művészetek – elsősorban a képzőművészet – a történelem, a politika, valamint az oktatás- és művelődéspolitikai kérdései állottak.

Főbb művei

A politika és a morál, Eperjes, 1880.; Közművelődésünk és a harmadik egyetem, Budapest, 1894.; Az ismeretterjesztés eszközei az iskolán kívül, Budapest, 1897.; Itália. Útirajzok és tanulmányok, Budapest, 1899. (2. kiadás Budapest, 1905. németül: Italien. Reisebilder und Studien, Leipzig, 1899.); A parlamentekről, Budapest, 1899.; Petőfi emlékezete, Eperjes, 1899.; Vörösmartyról. Eperjes, 1899.; Beatrice d’Aragona. Roma, 1900.; Magyar utazók Olaszországban a múlt század első felében. Budapest, 1903.; A középső Felvidék szerepe tudományosságunk történetében. Budapest 1901.; Beszédek és tanulmányok. I.-II. kötet, Budapest, 1905.; A cinquecento festészete és szobrászata (tekintet nélkül Velencére). (A Velenczéről szóló fejezetekkel kiegészítette Divald Kornél) Budapest, 1906.; Gróf Széchenyi István. Budapest, 1907.; Régi emlékek 1853-1870. Budapest, 1907.; Gróf Széchenyi István. Budapest, 1907.; Beatrix királyné (1458-1508). Budapest 1908. (Magyar Történelmi Életrajzok 24. évfolyam); A természetfölötti elem Shakespeare színműveiben, Budapest, 1910. (franciául: Le surnaturel dans le théâtre de Shakespeare. Paris, 1913.); Béatrice d’Aragon, reine de Hongrie (1457-1508), I-II. Paris, 1911-1912.; Beatriz de Aragon, reine de Hongrie, Madrid, 1912.; Aragoniai Beatrix Magyar Királyné életére vonatkozó okiratok. Budapest, 1914. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak, 39.); A tájképfestés a XVII. században. Budapest, 1910.; Válogatott beszédek. Budapest, 1912.; Az olasz renaissance. A renaissance Magyarországon. Budapest, 1912. (Reprint kiadás: Budapest, 1997.); Délen. Útirajzok, tanulmányok. Budapest, 1917.; A Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára. (társzerkesztő), Budapest, 1927.; A Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülése egykori másodelnöke Kautz Gyula születésének századik évfordulója alkalmából 1929. november 25-én, (Földes Bélával), Budapest, 1929.; A Berthelot Marcellin külső tag születésének századik évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémián tartott elnöki megnyitóbeszéd és ünnepi előadások, (Ilosvay Lajossal és Zemplén Gézával), Budapest, 1929.; A két Eötvös, Budapest, 1929.; A Magyar Tudományos Akadémia ünnepi közlése 1930. május 11-én, (Apponyi Alberttel), Budapest, 1930.; A Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülése Kazinczy Ferenc halálának századik évfordulója alkalmából 1931. október 18-án, Budapest, 1931.; A Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülése Baksay Sándor tiszteleti tag születésének századik évfordulója alkalmából 1932. május 30-án, (Ravasz Lászlóval), Budapest, 1932. és Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849-1865, I-IV. kötet. Budapest, 1922, 1926, 1932 és 1937.

Irodalom

Óry János: Berzeviczy Albert és a debreceni egyetem. Debrecen, 1895.; Heinrich Gusztáv (szerk.): Akadémiai Értesítő. XVII. kötet (1906). 219-229. old.; Emlékkönyv Berzeviczy Albert írói működésének félévszázados évfordulója ünnepére. Írták a miskolci (eperjesi) jogakadémia tanárai, Pécs, 1925.; Drucker György: Berzeviczy Albert és az Interparlamentáris Unió., Pécs, 1934.; Herczeg Ferenc: Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, tiszteleti taggá választása harmincadik évfordulója alkalmából. Budapest, 1934.; Angyal Dávid: Berzeviczy Albert. Századok 70 (1936) 238-240. old.; Babits Mihály: Berzeviczy Albert. Nyugat 29 (1936) 251-252.; Berzeviczy Albert búcsúztatása. Budapesti Szemle 241 (1936) 107-113. old.; Halmi Bódog:

Fejek, Budapest, 1937.; Praznovszky Iván: Berzeviczy Albert emlékezete, Budapest, 1937.; Balogh Jenő: Berzeviczy Albert emlékezete. MTA emlékbeszédek, XXIII. kötet, Budapest, 1938.; Ravasz László: Berzeviczy Albert. Budapesti Szemle 248 (1938) 227-231. old.; Szász Károly: Emlékezés Berzeviczy Albertre. Budapesti Szemle 258 (1940) 61-73. old.; Kornis Gyula: Európai magyar művelődés. Berzeviczy Albert. In: Kornis Gyula: Tudós fejek. Budapest, 1942. 61-120. old.; Dr. Mártonffy Károly: Jogi oktatásunk új rendje. Városi Szemle 32 (1946) 421-461. old.; Mann Miklós: Kultúrpolitika a dualizmus korában. Budapest, 1993. 112-123. old.; Felkai László: Berzeviczy Albert a művelődéspolitikus. Magyar Pedagógia 98 (1998) 27-40. old.; Tőkéczkai László: Történelmi arcképek. Budapest, 2002. 41-43. old.; Gerencsér Tibor: A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede. A Magyar Mickiewicz Társaság tagjainak névsora. In: Acta Papensia XI (2011) 3-4. 195-199. old.; Gali Máté: Berzeviczy Albert élete és munkássága (1853-1936). PhD disszertáció, Eger, 2017.; Gali Máté: A márványarcú miniszter. Budapest, 2017.

Hamza Gábor

egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu